

Filosoffen

Ved ANDERS FOGH JENSEN

Saussure

Ferdinand de Saussure: Cours de linguistique générale. Paris, Éditions Payot & Rivages, 1995 (1916)

Læsning v. Anders Fogh Jensen - www.filosoffen.dk

(Sidetal henviser til denne udgave, hvad angår franske citater. Hvad angår danske oversættelser henvises til Saussure: Forelæsninger om almen lingvistik in Schmidt, L.-H.: Det videnskabelige perspektiv, Akademisk forlag, 1991.)

Saussures projekt er at grundlægge en synkron lingvistik. Hidtil havde en diakron betragtning været dominerende (filologien): Man havde studeret sprogenes udvikling, hvor de kom fra og hvordan de forandrede sig. Saussure spørger i stedet til hvad der på et givet tidspunkt gør kommunikation mulig, og svarer: At der er et system af tegn fælles mellem sprogbrugerne. Dette system er nok kommet i stand gennem en historisk proces, men det er irrelevant for hvorfor det virker nu og her. Det har kun noget at gøre med hvilke begreber vi bruger.

Forskellen på det synkrone og det diakrone blik kan illustreres således: Man kan snitte en roulade på to måder. Man kan snitte den på langs, hvorved man kan se hvorledes syltetøjet flyder; dette svarer til den diakrone betragtning. Og man kan snitte en skive ned igennem for at se på hvorledes syltetøjet er formet i sammenrulningen. Det er det sidste Saussure gør med hensyn til sproget: Han fastfryser sproget til et givet tidspunkt.

§1 Definition af sprogsystemet, langue

Saussure mener i overensstemmelse med den franske epistemologiske kreds, at grundlæggelsen af en videnskab bygger på en konstruktion af et objekt. Han bestemmer nu lingvistikens objekt som la langue.

-Bien loin que l'objet précède le point de vue, on dirait que c'est le point de vue qui crée l'objet, et d'ailleurs rien ne nous dit d'avance que l'une de ces manières de considérer le fait en question soit antérieure ou supérieure aux autres. (23)

- I stedet for genstandens gåen forud for synsvinklen, kunne man hævde, at det er synsvinklen, der skaber genstanden - og i øvrigt er der ikke noget, som på forhånd siger os at én måde at betragte det pågældende emne på går forud for eller er overordnet de øvrige. (407)

Ligesom Durkheim 20 år tidligere havde muliggjort en positiv videnskab om det sociale ved at hævde at "il faut traiter les faits sociaux comme des choses" ("man må behandle de sociale fænomener som ting"), søger Saussure at befæstne en videnskab om sprog som sprog. Sproget kan anskues fra mange andre vinkler - den psykologiske, den sociologiske, den antropologiske m.fl. - men lingvistikken skal være videnskabet om sproget som sprog.

- il faut se placer de prime abord sur le terrain de la langue et la prendre pour norme de toutes les autres manifestations du langage.(25)

- Man må fra første færd anbringe sig inden for sprogsystemet og tage dét som norm for alle sprogets øvrige manifestationer. (408)

Sprogsystemet er et klassifikationssystem:

- La langue, au contraire, est un tout en soi et un principe de classification (25).

- Sprogsystemet derimod er et hele i sig selv, et klassifikationsprincip. (409)

Det vil sige: Det er noget vi bruger til at identificere betydninger med.

§2 Sprogsystemet i forhold til udtrykkene - langue vs. parole

Sprogsystemet er summen af sprogbrugernes ordbilleder, og er som sådan et socialt bånd.

- Si nous pouvions embrasser la somme des images verbales emmagasinées chez tous les individus, nous toucherions le lien social qui constitue la langue. (30)
- Hvis vi kunne samle alle de ordbilleder, der er oplagret hos alle individerne, ville vi have det sociale bånd, der udgør sprogsystemet. (413)

Læg i øvrigt mærke til at Saussure benytter conditionelformen: "toucherions". Det antyder, at "langue" er et konstrueret objekt. Det er ikke, althussersk sagt, det virkelige objekt, men det teoretiske objekt, Saussure taler om. La langue, sprogsystemet, kan kun røres med de teoretiske fingre og disse hævdes aldrig at være et nøjagtigt billede af noget udenfor teorien - snarere en konstrueret model til forståelse af virkeligheden. Dette er en stående tese fra Auguste Comte til den epistemologiske cirkel i fransk tænkning.

Sproget som talt - dvs. i brug - kalder Saussure "langage". På dansk har vi ikke denne skelnen, og kalder derfor blot "langage" for "sprog" til forskel fra "sprogsystem", "langue".

Den enkelte ytring kaldes "parole":

- La partie psychique n'est pas non plus tout entière en jeu : le côté exécutif reste hors de cause, car l'exécution n'est jamais faite par la masse ; elle est toujours individuelle, et l'individu en est toujours le maître ; nous l'appellerons la parole. (30)
- Men heller ikke hele den psykiske del er på spil i sin helhed: den udøvende side bliver uvæsentlig, idet udøvelsen aldrig foretages af massen; den er altid individuel, og individet er altid herre over den; vi vil kalde den sprogbrug. (413)

§3 Semiologien

Saussure vil ikke bare grundlægge lingvistikken, men mere generelt semiologien, som en lære om tegnenes liv. Han opfatter altså sprogsystemet som et tegnsystem blandt andre, men vel at mærke det vigtigste system.

- La langue est un système de signes exprimant des idées, et par là, comparable à l'écriture, à l'alphabet des sourds-muets, aux rites symboliques, aux formes de politesse, aux signaux militaires, etc., etc. Elle est seulement le plus important de ces systèmes.
- On peut donc concevoir une science qui étudie la vie signes au sein de la vie sociale ; elle formerait une partie de la psychologie sociale, et par conséquent de la psychologie générale ; nous la nommerons sémiologie (du grec sémeîon, "signe") [...] La linguistique n'est qu'une partie de cette science générale [...] (33)
- Sprogssystemet er et system af tegn, der udtrykker ideer, og som sådan kan sammenlignes med skriften, døvstummealfabetet, symbolske ritualer, høflighedsformer, militære signaler etc. Etc. Det er blot det væsentligste af disse systemer.
- Man kan altså forestille sig en videnskab, der studerer tegnenes liv i hjertet af det sociale liv; den vil udgøre en del af socialpsykologien og derfor af den almene psykologi; vi vil kalde den semiologi (af det græske sémeîon, tegn). [...] Lingvistikken er blot en del af denne generelle videnskab [...] (415-416)

At semiologien er mere generel end lingvistikken betyder, at de regler, der gælder for semiologien, også gælder for lingvistikken, men ikke omvendt - ligesom man kan sige at fysik er mere generel end sociologi, fordi fysikken også gælder i samfundet, mens sociologien ikke gælder for donkrafter.

Forholdet mellem semiologien (eller semiotikken, som den er blevet kaldt efter Pierce) og lingvistikken har der siden været stor debat om. Spørgsmålet er, om sproget er et tegnsystem blandt andre, eller om alle tegnsystemer på en eller anden måde refererer til sproget. Det sidste mener Roland Barthes, og han vender derfor om på forholdet: Semiologien er underordnet lingvistikken.

Tegnet kan ikke ændres med vilje. Tegnet er ganske vist en arbitrær størrelse, og en størrelse under forandring, men denne forandring kan man ikke styre gennem beslutninger. Med andre ord: Tegnet er urørligt, men ikke uforanderligt.

- Car le signe échappe toujours en une certaine mesure à la volonté individuelle ou

sociale, c'est là son caractère essentiel mais c'est celui qui apparait le moins à première vue. (34)

- Tegnet undslipper altid til en vis grad den individuelle eller sociale vilje; det er dets væsentligste kendetegn, men også det som er mindst iøjnefaldende ved første øjekast. (417)

Eller Luhmannsk sagt: Sproget er et lukket system, og derfor kan kun sprog ændre sprog.

§1 Signe, signifié, signifiant

Tegnet (le signe) er en dobbelt enhed, der består af et begreb og et lydbillede.

- Le signe linguistique unit non une chose et un nom, mais un concept et une image acoustique. (98)

- Det sproglige tegn forener ikke en ting og et navn, men et begreb og et lydbillede. (418)

Begrebet kalder Saussure "signifié" og lydbilledet "signifiant":

- Nous proposons de conserver le mot signe pour désigner le total, et de remplacer concept et image acoustique respectivement par signifié et signifiant. (99)

- Vi foreslår at bevare ordet tegn som betegnelse for helheden, og at erstatte begreb og lydbillede med henholdsvis signifié og signifiant. (419)

Både signe, signifié og signifiant er mentale størrelser. Ved tegnet "hest" er signifié ikke hesten, men vores begreb om hesten. Signifiant er ikke lyden "hest", men vores indre billede af denne lyd. Man kan sige, at tegnene "hest", "horse", "Pferd", "cavallo" og "cheval" har vidt forskellige signifianter, men nogenlunde samme signifiér.

Det gælder også for andre tegnsystemer: Det røde lys er f.eks. et tegn, hvor signifién er, at man skal stoppe (men om det snylter på det lingvistiske tegn "stop" er der nogen diskussion om), og hvor signifianten er det mentale billede af det røde lys, og

ikke lysbølgerne.

§2 Tegnets arbitraritet

Sproget er arbitrært:

- Le signe linguistique est arbitraire (100)
- Det sproglige tegn er arbitrært. (419)

Hvad vil det sige?

Sagt med Hjelmslev, vil det for det første sige, at det snit som sproget laver i verden er arbitrært. At sætte grænsen mellem hest og æsel er ikke nogen nødvendighed.

Men det vil for det andet og især sige, at forbindelsen mellem signifié og signifiant er arbitrær. Vi kunne lige så godt anvende andre udtryk om de samme begreber, det gør ingen forskel. Det, der gør en forskel er at tegnet er anderledes end de andre tegn.

Saussure bestemmer la langue, sprogsystemet, som et system af tegn. Men sproget er ikke et billede på verden, det er et system af forskelle. Det vil sige, at tegnet kun har sin betydning (Saussure kaldet det "valeur", "værdi") som en forskel til andre tegn, og ikke i kraft af at det repræsenterer noget i verden. Tegnet hest, betyder derfor egentligt: "ikke-abe", "ikke-hund", "ikke-symaskine", "ikke-luft" osv., men det er ikke et billede på noget. Man siger derfor, at værdien er differentielt bestemt.

Saussure er ikke strukturalist. Det ville være at forkleine hans epistemologiske brydning. Men en hel retning af humanistiske videnskaber - antropologi, sociologi, litteraturanalyse, medieanalyse m.fl. - er inspireret af Saussures synkrone blik. Det starter især med Lévi-Strauss, der projicerer det synkrone blik over på analysen af myter, mad og slægtskaber for at vise, hvordan man kan reducere tilsyneladende forskelligartede fænomener til variationer over de samme strukturer.

[Gå på opdagelse i dette tema](#)

